

Др Срђан Владетић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

УДК: 027(37)

DOI: 10.46793/XXIV-12.115V

БИБЛИОТЕКА У ХРАМУ МИРА*

Резиме

Библиотека Храма мира била је једна од многих јавних библиотека чије су услуге биле доступне римском становништву. Анализом Храма мира, у коме је била смештена и библиотека, аутор ће у раду указати на локацију библиотеке, њен изглед, књижни фонд и начин његовог попуњавања и њену даљу судбину после страдања у пожару, као и намену самог Храм Мира.

Кључне речи: стари Рим, Храм Мира, јавна библиотека.

1. Увод

После победе у Јудејском рату и заузимања Јерусалима, цар Веспасијан (*Vespasianus*) је 71. године започео је изградњу трга Мира (*forum Pacis*)¹. Трг је саграђен на месту некадашње пијаце меса (*Macellum*), северно од Емилијеве базилике (*Basilica Aemilia*), наслањајући се на Римски форум (*forum Romanum*)². Био је правоуганог облика, површине преко једног хектара и оивичен високим зидом од вулканске стене (пеперино) обложене мермером који је имао неколико капија³.

* Рад је написан у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2021. годину који се финансира из средстава Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Josephus, *Bellum Judaicum* VII, 5, 7 (*The Jewish War of Flavius Josephus: a new translation, by my late rev. Traill, R., London, 1851*).

² Suetonius, *Domitianus*, 9 (Гај Светоније Транквил, *Dvanaest rimskih careva, prijevod Hosu S., Naprijed, Zagreb, 1978*); Platner, S. B., *Topography and Monuments of Ancient Rome*, second edition, Allyn and Bacon, 1911, стр. 281; Anderson, J. C., *Domitian, the Argiletum and Temple of Peace*, American of Journal of Archaeology, Vol. 86, No. 1/1982, стр. 106; Бујуклић, Ж., *Forum Romanum* (римска држава, право, религија и митови), Београд, 2005, стр. 516.

³ Platner, S. B., *нав. дело*, стр. 281.

Унутар ограђеног простора налазио се импозантни Храм Мира (*Templum Pacis*) који је био посвећен за време Везпазијановог шестог и Титовог (*Titus*) четвртог конзулства, односно 75 године⁴. Због његовог величанственог изгледа и значаја који је имао, вероватно је и сам трг добио име. Томе у прилог говори и чињеница да се у књижевним изворима, све до четвртог века, цео овај простор са објектима не означава као *forum* (трг), већ као *templum* (храм)⁵ или *aedes* (свети, божански простор, а најчешће други назив за храм, *templum*)⁶, а Плиније га назива *opera Pacis*⁷ (комплекс грађевина) Набрајајући значајне римске грађевине термин *Forum Pacis* (форум Мира) први је употребио Марцелин (*Marcelinus*) тек у IV веку, у свом делу „*Историја*”⁸.

Религијски карактер Храма Мира био је очигледан. *Pax* као богиња мира, установљена је за време Августа, после крвавих грађанских ратова, и улога јој је била да донесе мир људима, што је и крајњи циљ царске владавине. Због солидне градње храм је представљао и место у коме су грађани чували своје драгоцености, а може се претпоставити да је имао улогу и административног седишта. Поред тога у њему је била смештена и јавна библиотека – *Bibliotheca in Templo Pacis*.

2. Локација и изглед библиотеке

О тачној локацији и изгледу Библиотеке у Храму Мира нема никаквих трагова и изворима. Постоје само подаци о изградњи и спољашњем и унутрашњем изгледу самог Храма Мира у коме је она била смештена. О локацији библиотеке може се просудити на основу археолошких ископавања храма која су вршена два пута у 19. веку и два пута у 20. веку, као и на основу плана града Рима (*Forma Urbis Romae*) сачињеног за време владавине цара Севера (*Severus*) који је после пожара (191. године) обновио храм. План града Рима сачињен је на мермерним плочама на унутрашњем зиду предворја храма и представљао је тадашњи катастар⁹.

⁴⁴ Cassius Dio, *Historia Romana*, LXV, 15, 1 (*Dio's Roman History*, with an English Translation by Earnest Cary, Vol. VIII, London, William Heinemann, New York: G. P. Putnam's Sons, 1925); Suetonius, *Vespasianus*, 8.

⁵ Suetonius, *Vespasianus*, 9; Plinius, *Naturalis Historia*, XXXVI, 102 (Pliny, *Natural History*, with an English translation by Rackham, H., Vol. II, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, London, William Heinemann LTD, 1961).

⁶ Aur. Vict., *Caesaribus*, 9, 7 (Sexti Aurelii Victoris, *De Caesaribus liber*, recensuit Pichlmayr, F, Straub F, 1892).

⁷ Plinius, *Nat. Hist.*, XXXVI, 27.

⁸ Amm. Marc., *Rer. Gest.*, 16, 10, 14 (Амијан Марцелин, *Историја*, предговор, превод и објашњења: Милена Милин, Просвета, 1998).

⁹ План на мермерним плочама био је површине 266 квадратних метара и у размери 1:250. Од целог плана остали су само делови који су, ипак, од велике помоћи приликом идентификације објеката. Makowiecka, E., *The Origin and the Evolution of Arhitectural*

На основу упоређења резултата ископавања са Планом града Рима, може се претпоставити да се храм, који је споља био окружен, већ поменути, високим зидом, састојао од три битна дела. Први је био травнати, непоплочан отворен простор унутар кога је било шест уских и дугих базена или канала, а између њих зелена површина (можда и ботаничка башта), затим трем са колонадом који је оивичвао тај простор на северозападној, североисточној и југозападној страни, и на крају, пет великих холова дуж југоисточне стране. Може се само претпоставити да је у неким од ових просторија на југоисточној страни била смештена библиотека јер, изгледа, да под тремовима није било довољно простора за тако нешто¹⁰.

Стације (*Stattius*) тврди да је градњу Храма Мира довршио Домицијан (*Domitianus*)¹¹, али вероватније је да се она окончала још за живота Веспасијана, што директну потврду добија из неколико извора, о којима ће касније бити речи. Осим тога, Светоније (*Suetonius*), набрајајући шта је све саграђено и обновљено за време Домицијана, каже да је овај владар, приликом обнове или довршетка већ започетог објекта, имао обичај да стави само своје име, не помињући првог градитеља¹².

О изгледу библиотеке можемо само просудити на основу извора који говоре о изградњи и лепоти самог Храма Мира.

Јосиф Флавije (*Josephus Flavius*) пише да је Веспасијан, после завршетка тријумфа 71. године, у част победе над Јудејом, врло брзо саградио Храм Мира, и то на начин који побуђује машту. Не само да је цар располагао огромним финансијским средствима, обезбеђеним ратним пленом из Јудеје, већ га је улешао и старим ремек делима сликарства и вајарства. У ствари, на једном простору, односно у овом комплексу, била су прикупљена и чувана сва ретка уметничка дела због којих би неки поштоваоци уметности били вољни да пропутују цео тадашњи свет, да би их видели и дивили се њиховој лепоти. Веспасијан је у Храму Мира са поносом чувао и златне реликвије из јеврејског храма, али је и наредио да се њихов закон и пурпурни вео унутрашњег храма безбедно чувају у палати¹³.

Врло расипан приликом изградњи, Нерон је царску палату проширио од Палатина до Есквинила и назвао је „пролазном“ (*Domus transitoria*), а касније, када је изгорела у пожару (64. године), он је обновио и назвао „златном“ (*Domus*

Form of Roman Library, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1978, стр. 43; Platner, S. B., *нав. дело*, стр. 2-5; Бујуклић, Ж., *нав. дело*, стр. 253.

¹⁰ Dix, T. K., Houston, G.W., *Public libraries in the city of Rome: from the Augustan age to the time of Diocletian*, Melanges de l'ecole Francaise de Rome – Antiquite 118-2, 2006, стр. 691-692.

¹¹ *Stattius, Silvae*, IV, 3, 17; IV, 1, 13 (*The Silvae of Stattius*, translated with introduction and notes: Slater, D. A., Oxford at Clarendon Press, 1908) Овако и Platner, S. B., *нав. дело*, стр. 281; Anderson, J.C., *нав. дело*, стр. 110 и Бујуклић, Ж., *нав. дело*, стр. 516.

¹² *Suetonius, Domitianus*, 9.

¹³ *Josephus, Bellum Judaicum* VII, 5, 7.

aurea). Зграда је била опточена златом и украшена драгуљима, златним предметима и бисерним шкољкама¹⁴. Како је Нерон, поред поезије, имао смисла за вајарство и сликарство¹⁵, сва највреднија уметничка дела (сlike и скулптуре), обезбеђена пљачком, смештена су дуж приватних просторија ове палате¹⁶, а Нерон је у свом препознатљивом стилу изјавио: *Сада сам напoкoн пoчeo станoвaти кao чoвeк*¹⁷. Деценију касније, после изградње Храма Мира, Веспасијан је све ове драгоцености и уметничка дела посветио Храму Мира¹⁸, у складу са својом политиком владања Римом којој је вечити узор био Август и његово грађевинско дело, а која се може свести на учвршћивање и улешавање уздрмане и готово уништене државе¹⁹.

Херодијан (*Herodianus*) овај храм описује као најраскошнији у целом Риму²⁰, а Плиније (*Plinius*) се оправдано пита: Зар нису Павлова Базилика (*Basilica Pauli*), са својим стубовима од мермера из Фригије, Августов форум (*forum Divi Augusti*) и Храм Мира, који је изградио Веспасијан, најлепша дела која је свет видео²¹? Марцелин ставља Храм Мира у врх листе знаменитости које би требало обићи приликом посете Риму (уз Јупитерово светилиште и Пантеон)²².

Свој опис Храма Мира као најбогатијег у целом Риму, Херодијан темељи и на чињеници да су многи грађани остављали своје драгоцености од злата и сребра у храму, ради чувања, јер не само да је требало да буде отпоран на ватру²³, већ је представљао и безбедно место које би лопови и разбојници заобилазили, тако да је унутрашњи део храма, вероватно, имао улогу и својеврсног трезора. Био је то опрез, који је ватра учинила узалудним. Храм је изгорео 191. године, пославши многе богате људе у сиромаштво²⁴.

¹⁴ Suetonius, *Nero*, 31; Tacitus, *Annales*, XV, 42 (Корнелије Тацит, *Анали*, превела Љиљана Црепајац, ВМГ, Београд, 2000).

¹⁵ Suetonius, *Nero*, 52.

¹⁶ Plinius, *Nat. Hist.*, XXXIV, 84.

¹⁷ Suetonius, *Nero*, 31

¹⁸ Plinius, *Nat. Hist.*, XXXIV, 84.

¹⁹ Трeбaлo би нaпoмeнути дa је тoмe, вeрoвaтнo, „кумoвao” и Вeспaзијaнoв стaв прeмa Нeрoну и њeгoвoј пoлитикe кoји сe јaснo види из Нeрoнoвoг путoвaњa Ахaјoм, гдe је Вeспaзијaн биo дeо цaрeвe прaтњe. Чим би Нeрoн зaпeвao Вeспaзијaн би oтишao или зaспao, чимe је зaпao у нeмилoст цaрa, тe је нe сaмo искључeн из прaтњe, вeћ и oд јaвних пoсeтa цaру. Зaтo сe Вeспaзијaн јeднo врeмe криo у нeкoм сeлу, стрaхујући прeд нaјгoрим, свe дoк му нијe прeдaтa прoвинцијa нa упрaву и кoмaндoвaњe нaд јeднoм вoјскoм (Suetonius, *Vespasianus*, 4 и 8).

²⁰ Herod., *Hist.*, 1, 14, 3 (Herodian of Antiochs, *History of the Roman Empire from the Death of Marcus Aurelius to the Accession of Gordian III*, translate from greek by Echols, E.C.University of California Press, 1961).

²¹ Plinius, *Nat. Hist.*, XXXVI, 102.

²² Amm. Marc., *Res. Gest.*, 16, 10, 14

²³ Herod., *Hist.*, 1, 14, 3

²⁴ Исто.

Ремек дела, махом грчке уметности, била су изложена унутар храма, али су украшавала и његов централни отворени простор заједно са баштом и базенима. Римљани су били познати као страствени колекционари свега оног најбољег што је изродила грчка уметност²⁵. Радови Фидије (*Phidia*), Лизипа (*Lysippus*), Пракситела (*Praxiteles*) и многих других аутора завршили су у Храму Мира²⁶. Тако да се може рећи да је храм имао и улогу музеја са унутрашњим и спољашњим делом²⁷.

С обзиром на постајање Плана града Рима, врло је могуће да је храм, како неки аутори сматрају, био и градско административно седиште у коме је послове обављао Градски Префект (*praefectus Urbi*)²⁸.

У суштини, Храм Мира био је вишенамени комплекс грађевина. Не само да је представљао свето, освећено место, већ је вероватно имао и функцију трезора, административног седишта и музеја, а присуство јавне библиотеке давало је овом комплексу и епитет културног центра.

Иако информације о изгледу Библиотеке Храма Мира не постоје, сведочанства из извора о величанственом изгледу самог храма у коме је била смештена библиотека, његовој солидној градњи и о ретким уметничким делима која су красила цео комплекс, упућују на закључак да ни библиотека није могла, ни архитектонски, ни естетски да одудара од самог храма.

3. Књижни фонд библиотеке Храма Мира

О књижном фонду библиотеке једине податке добијамо од Аула Гелија (*Aullus Gellius*), писца дела „Атичке ноћи“ (*Noctes Atticiae*).

Према Гелију, постоје бројна писма о граматичким правилима латинског језика од Синија Капита (*Sinnius Capito*), ученог човека, која су била сакупљена у једном издању и смештена у Храм Мира²⁹.

Исти писац истиче да је у почетку морао да учи о аксиомима које Варон (*Varro*) назива *profata* (а касније *proloqui*) и да је у ту сврху морао да прочита *Commentarium de Proloquiis* од Луција Елија Стила (*Lucius Aelius Stilo*), чувеног римског филолога, Вароновог учитеља. Овај Коментар о аксиомима нађен је у библиотеци Храма Мира³⁰.

²⁵ Procopius, *De Bellis*, 8, 21,12-14. (Procopius, *History of the Wars*, with an English Translation by Dewing, H.B., Vol. 5, William Heinemann LTD, Harcard University Press, 1962).

²⁶ Plinius, *Nat. Hist.*, XXXIV, 84; Suetonius, *Vespasianus*, 18; Procopius, *De Bellis*, 8, 21,12-13.

²⁷ Norena, C., *Messages in Vespasians Templum Pacis*, Memoirs of the American Academy in Rome, University of Michigan, Vol.48, 2003, стр. 27.

²⁸ Anderson, J.C., *The historical Topography of the Imperial Fora*, Brussel, 1984, стр. 116-117.

²⁹ *Aul. Gell. Noct. Att.*, V, 21, 9 (*The Attic Nights of Aulus Gellius*, Translated into English by W. Beloe, Vol. I, printed for J. Jonson, St. Paul's Church-Yard, 1795).

³⁰ *Aul. Gell. Noct. Att.*, XVI, 8, 2; Boyd, E., *Public Libraries and Literary Culture in Ancient Rome*, The University of Chicago Press, 1915, стр. 17.

О осталој грађи библиотеке Храма Мира могу се само извести претпоставке индиректним путем. На пример, на основу Неронових афинитета, садржаја „Златне палате” и њихове даље судбине.

Још као дечак, Нерон је уживао у читању филозофских дела и музици, а посебно је волео певање. Док је он певао није било слободно да се изађе из позоришта, па ни у случају нужде³¹. Нарочито је била изражена његова склоност ка поезији³². Сам је писао стихове који су сведочили да је прошао кроз добру школу, мада, каже Тацит, у њима није било ни полета, ни надахнућа, ни јединства³³. Већ је наведено да је Нерон, због своје љубави ка сликарству и вајарству, испунио „Златну палату” највреднијим сликама и скулптурама тог доба, које је Веспасијан, десетак година касније посветио Храму Мира. Врло је вероватно, да је онда, захваљујући склоности ка филозофији и поезији, у „Златној палати” Нерон имао и позамашну библиотеку значајних дела из области историје, граматике и књижевности. Зато се може претпоставити да је Веспасијан и Неронову вредну колекцију књига посветио Храму Мира, односно његовој библиотеци и учинио је доступном корисницима³⁴.

Књижни фонд библиотеке, вероватно је био још разноврснији и увећаван је и активношћу владара и даровима богатих и надахнутих грађана.

У погледу организације, пошто је реч о јавној библиотеци, може се рећи да је била иста као и у свим другим библиотекама тог типа – на челу је био управник коме је било подређено особље библиотеке распоређено на различитим пословима као што су уношење података о грађи, преписивање, копирање итд.³⁵

4. Пожар из 191. године

У пожару који је избио 191. године изгорео је Храм Мира, а са њим и библиотека. О том догађају, уз мале разлике, извештавају Дион Касије (*Cassius Dio*) и Херодијан.

Пожар се догодио пред крај владавине цара Комода (*Commodus*), када је Рим погодило страшно невреме праћено грмљавином и благим земљотресом, тако да је пожар изазвао или удар грома или потрес³⁶. Ватра се током ноћи пробила до Храма Мира и потпуно га уништила, а затим се проширила до складишта египатске и арапске робе, одакле је пламен ушао у палату и,

³¹ Suetonius, *Nero*, 23.

³² Suetonius, *Nero*, 52.

³³ Tacitus, *Annales*, XIII, 3 и XIV, 16.

³⁴ Види и упореди Dix, T.K. and Houston, G.W., *нав. дело*, стр. 692.

³⁵ Види Владетић, С., *Библиотека Асинија Полиона (Bibliotheca Asini Polionis): Прва јавна библиотека у старом Риму*, Зборник радова: Услуге и права корисника, Крагујевац, 2020, стр. 373.

³⁶ Herod., *Hist.*, 1, 14, 2; Cassius Dio, *Historia Romana*, LXXII, 24, 1.

прогутавши је, уништио и скоро сву државну евиденцију³⁷. „Цео Рим жалио је због храма, а сваки Римљанин жалио је за својим личним губитком” каже Херодијан³⁸, јер, као што је већ речено, храм је био истовремено и трезор у коме су Римљани депоновали своје богатство. У пламену који је прогутао храм, страдала је и библиотека.

Претпоставља се да је обнова храма завршена десетак година касније, за време владавине Севера, јер храм помиње Херодијан као највећу и најлепшу зграду у Риму (рођен око 180, а умро 240.), а за њим и писци „Царске повести” (*Historia Augusta*, у делу под називом „30 тирана”)³⁹, затим Марцелин⁴⁰ (половином IV века), као један од објеката који би требало да види сваки посетилац Рима, и на крају, Прокопије (*Procopius*)⁴¹, у VI веку. О даљем раду библиотеке, после обнове храма, врло је тешко било шта претпоставити јер не постоје никакви трагови, ни информације у изворима.

*Srđan Vladetić, Ph.D., Full-time Professor
Faculty of Law, University of Kragujevac*

LIBRARY IN THE TEMPLE OF PEACE

Summary

The Temple of Peace (Templum Pacis) library was one of the many public libraries whose services were available to the citizens of Rome. By analyzing the Temple of Peace, where the library was placed the author will point on the location of the library, its architectural design, book fund, the ways the fund has been renewed and also its further destiny after the damage caused by fire, as well as the purpose of the Temple of Peace itself.

Key words: *ancient Rome, Temple of Peace, public library.*

³⁷ Cassius Dio, *Historia Romana*, LXXII, 24, 1.

³⁸ Herod., *Hist.*, 1, 14, 3.

³⁹ *Historia Augusta, Tyranni Triginta*, XXXI, 10 (*The Scriptores historiae augustae*, Vol. III, with an English Translation by Magie, D., Harvard University Press, 1998).

⁴⁰ Amm. Marc., *Res. Gest.*, 16, 14, 10.

⁴¹ Procopius, *De Bellis*, 8, 21, 10-12.